

Széll Anita

MADARAK, MACSKÁK,
„HÁROM DIÓ”*Születésnapra*

Egyed Emese irodalomtörténész, egyetemi tanár 2021. március 15-én a Magyar Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozata kitüntetését kapta Áder János köztársasági elnöktől. Tar Gabriella-Nóra laudatójának¹ első lábjegyzete arról értesíti az olvasót, hogy az erdélyi magyar tudományos és kulturális élet kimagasló egyénisége a tudományos kutatói és oktatói skálának pontosan arra a helyére került, melyet már régóta megérdemelt. A kitüntetett pályaképének megrajzolását a laudatio írója mégis *Egyed Emese, a költő* című résszel indítja, ezáltal sugallva az olvasónak: az emberi értékek megőrzésére nevelő pedagógus rendkívül sokrétű tudományos és oktatói tevékenysége nem különíthető el költészetétől. A felvilágosodás korának műveit nemcsak jól ismerő, hanem néhány évtizede ugyancsak tanító költőegyéniség a prodesse et delectare szellemiségében alkot, nem csupán formailag, hanem tartalmilag is. Verseinek kritikai olvasatában, recepciójában mindenkor helyet kap az a gondolat, hogy a költő szívesen ötvözi a szépet a hasznossal. Az interpretációk szövedékéből fel-felsejlik az az esztétikai és etikai vezérfonal, amely a képzelet és valóság összehangolására szolgál Egyed Emese verseiben, ezeknek harmonikus olvasási lehetőséget kölcsönözve. Hegedűs Imre János szerint a költő „áthallásos versei” lélekgyógyító erővel bírnak²; megállapítását a *Paian* és a *Daphne ideje* című verseskötetekről írt kritikákra, valamint saját meglátásaira alapozza, recenziójában többek között tartalom és forma viszonyát fejtegetve Egyed lírai univerzumában. A költőnő műveinek befogadásán elmélkedve egyre világosabb körvonalakat nyer az a bizonyos vezérfonal, amely a versekkel való dialogicitást megkönnyíti, továbbá e fonal konzisztenciája gyarapodik is azáltal, hogy a versek néhány méltatója írójukat az égi és földi világ közötti közvetítőként ábrázolja. A *Paian* kötetet méltatva Varga Melinda a poeta hermészi hivatásán³ gondol-

kodik, arra is felhívja a figyelmet, hogy a költő verseiben megszólít klasz-szikus költőket, művészeket, tudósokat, kiknek soraira évtizedek, netán egy évszázad múltán is szívesen emlékezne az olvasó. Demeter Zsuzsa „skófi-umszálnak”⁴ nevezi a szerző költői világát körbefonó és az olvasó világába is finoman, szinte észrevétlenül belefonódó fonalat, mely értékek összességét közvetíti mindenkinek, aki végighalad a *Szabadító versek* című kötetben. Egyed Emese közönséggel való dialógusa nevelési célokat felvállaló költészetének elemi követelménye, a felvilágosodás eszmerendszere alapján alkotó szerző azonban a lelkiállapot olyan tökéletes reprezentációival hat az olvasóra, hogy az már-már úgy érzi: önmagát rajzoló világba⁵ érkezett, melynek nyitott rendszerében talán nincs is szükség az értelmezésre. Szerző és olvasó közti harmóniát elképzelve ne gondoljunk azonban egy rózsaszínű, mázzal bevont világ illúziójára – figyelmeztet Ayhan Gökhan a *Vasárnap* méltatásában. A kötet nagyrészt alkalmi ihletésű szövegei „csöndlabdára írt álmok”⁶ ugyan, de olyan álmok, melyeknek valóságbeli lenyomata a felnőtt olvasót is mélyen elgondolkodtatja az emberi lét mulandóságáról, látszatszerűségéről, ugyanakkor arra ösztönzi, hogy a külső poétai szépség belső kivitelezését, tartalmát is észrevegye és értékelje.

Egyed Emese kötetét lapozgatva, szövegeinek olvasati lehetőségeit és kritikai reflexiókat mérlegelve fogalmazódott meg az ötlet, hogy a poéta műveinek értelmezésében helyet kell adni egy olyan interpretációs kísérletnek, mely azon a megállapításon nyugszik, hogy Flóra és Fauna univerzuma jelentős, ha nem éppenséggel kiemelkedő fontosságú helyet foglal el a költő embereszményének kialakításában, formálásában. Nem túlzás azt állítani, hogy a növény- és állatvilágról festett képek nem csupán alkalmi irományok, hanem annyira összefonódnak a szerző tudatos költői szándékával, hogy Egyed Emese metaforákban bővelkedő költészetének egyik tartópillérévé válnak az idők folyamán. A növények és állatok az olvasó számára látszólag egyszerű és szerény lények, élete sokszor buzdít a mélyebb értelem kutatására a versekben, néha pedig egy-egy állati vagy növényi metafora éppen az ars poetica megfogalmazásában nyújt döntő segítséget, mint például a páva a *Csönd* című kötetének *Cantio* című versében. Alkalmi versek tehát ezek a növényekről, állatokról szóló képek, vagy speciális metaforikus jellegük nem csupán a szöveg olvashatóságát szolgálja? – kérdezhetné az olvasó, míg a *Csönd* kötet további versén, a *Tetőn* töpreng. A vers helyzetképeinek szürkegémek nem csupán állati minőségükben szolgálnak a kép kialakítására, hanem tipikus népköltészeti kellékként segítenek a szerző érzelmeinek kifejezésében. Állat és növény szöveggel való viszonya gyakran

érzelmeket, vívódó, bizonytalankodó, de néha diadalmas érzelmeket tükröz, mint ahogyan azt a *Szabadító versek* című kötet több helyén is láthatjuk. A *Vizek* hangulata borongós, hínárja titkokkal kínzó, az arany pázsitot iszap árasztja el, de a *Színek* mandarinrécéjének vidám energiája már a játékosság megkönnyebbült érzetét kelti az olvasóban. Van ebben a kötetben nehezen értelmezhető állatmetafora is jócskán, melynek költői üzenete talán maga a természet titokzatossága. A *felirat* című versből megtudjuk, hogy „Fénymacska jár a szélben”. Egyed Emese verseinek kedvenc állata a macska, mely *A felirat* kontextusában a természet déltáji fényének mozgalmas szépségét hivatott kifejezni; a víz fölött néha, főként a déli napsütésben jól látható a szél hatására hullámozóan rezgő meleg levegő, a „fénymacska”.

A felvilágosodás korának, irodalmának ismerője másként tervez, ír, mint a modern idők átlagos költője. Egyed Emese korai köteteiben még többnyire a lelkiállapot reprezentációi az állatmetaforák, később azonban a poéta személyes élményeinek középpontjává válnak azok az állatok és növények, melyeknek néha a költő személyes életében is kiemelkedő helyük van. Madarak, macskák és a növények végtelen sora. Mert ha alaposan végigolvasuk a köteteket, azonnal megtaláljuk azokat az állatfajokat, növényeket, melyek a költőt a leggyakrabban foglalkoztatják, melyekről szívesen ír az idők folyamán egyre gyarapodó állat- és növénytani ismereteivel tarkított szövegeket. Elsősorban a macskáról. Néha illékony, megfoghatatlan fénymacska táncol az olvasó orra előtt, de legtöbbször hús-vér valójában sétál be a sorok közé, és valódi territoriális macskaként követeli magának a figyelmet. A *Csend*, a *Szabadító versek*, a *Vasárnap*, a *Daphne ideje*, a *Válogatott versek* és a további kötetek elmaradhatatlan része az a képzeletbeli macska, amelynek a költő életében sok évig valós megtestesítője volt Lázár, a vízbefojtástól megmentett kiscica és utána majdnem húsz éven keresztül háziállat. A kalandos sorsú cica, amely az egyetlen szerencsés volt a négy testvér közül, kiemelkedő helyet kap nemcsak a *Daphne ideje* kötetben, hanem a *Válogatott versekben* is. „Jár három macska feketében. / Más úton jár a hammas macska” – tudósítja az olvasót a *Szürke árny* című vers. Szomorú hír, egyben vigasztalás ez a két sor: legalább egynek más a sorsa, legalább egy megmaradhatott abban a földi világban, ahol az állatok egyre inkább a lét perifériájára szorulnak. Nehéz megszokni az állatnak a lakás magányát, zártságát, még akkor is, ha idővel megtűrt élőlényből szeretett kedvencé válik. A gazda jól ismeri a macska belső világát, átérzi az állat lelkének rezdüléseit, tudja, hogy azok az „emlékfoszlányok”, amelyeket Lázár „szellőzéskor” érez, a szabadságát vesztett ragadozó egyedüli kapcsolatát jelentik a külvilággal.

A vers két zárósora a macska életútját egyetemes, emberi perspektívából is az olvasó elé tárja, ezzel kihangsúlyozva, hogy ember és állat sorsa talán nem is különbözik annyira egymástól. „Eszközei vagyunk az Úrnak: / feketék, hammasak, gyalultak” – vallja a költő, felvállalván a sorsközösséget azzal az élőlényel, amelynek életét megmentette, és jólétét annyi éven át biztosította. A kedves háziállatot az idő múlásával minden rokon és barát megismeri, mindenki, aki a poéta életének valamely mozzanatához tartozik. A *Szabadító versekben* Nagy Katához szól a *Delle Gatti* vers, melynek humoros első két verssora nemcsak a macska, hanem gazdájának jó hangulatáról is árulkodik. De nemcsak Lázár kap helyet ebben a kötetben, hanem az *Intermezzo* vers Boriska nevű tarka cirmosa és a *Vale* alkalmi vers féltüdejű kedves tarka macskája is. Egyed Emese, bár ezekben a versekben nem szándékszik rejtett metaforák szófűzésével játszani, mégsem állja meg, hogy az olvasónak egyetemes emberi értékekről ne üzenjen az *Intermezzo* Boriskája által. „...mancsunk s a szívünk tiszta: / dorombolhatunk immár” – mondja a szerző, és az olvasó egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy e sorok az állat nyugodt lelkiismeretének ábrázolásával nem éppen görbe tükröt állítottak emberi mivolta elé. A talált macska motívuma a *Vasárnap* kötetben is feltűnik; a költő a gyermeki lélek rejtelseit nagyon jól ismerve így zárja a *Macskaidő* című kis alkalmi gyermekverset: „(Vasárnap! Bevalljuk, hogy / vágyakozunk utánad!)”

De nemcsak macskák után, hanem madarak után is vágyakozik a poéta, legalábbis erről tanúskodik számos verse. A *Válogatott versekből* nemcsak Cirmos, a magára hagyott macska, hanem Promethea, a békászó sas eltűnéséről is olvashatunk. Míg a *Cirmos eltűnik* vers tanulsága, a „Gazdátlan lehetsz bármely pillanatban” sor csak sejteti a tragikumot, a *Promethea* záró gondolataiból ez a tragikum már egyértelműen kiolvasható: „Drága madaram, aludj csendes álmot. / Rövid életed tudásnak világolt.” A költő francia nyelvre is lefordított verse magyarul megjelenik mind a *Paian* című kötetben, mind a *Válogatott versekben*. Ismét gondos szeretettel és figyelemmel megírt verset olvasunk. Valós alapja van ennek a mitológiai utalásokkal átmeleg átszőtt, klasszikus megformáltságú költeménynek: Adél, az Erdélyben meggyűrűzött, fiókaként a fészekből kimentett békászó sas túl korán indul el vándorútjára, és négyezer-kilencszáztizenkét kilométer berepülése után Afrika partjainál leli halálát. Míg a Promethea átvitt értelmű megnevezés könnyen megfejthető az olvasó számára, esetleges görög mitológiai ismeretei alapján, kissé bizonytalanul áll azonban a Hórusz névadás előtt, hiszen az egyiptomi isten madárfeje a mitológiában nem sas, hanem sólyom.

„Hóruszá lettél / jelben, / jelentésben” – írja a költő, és az olvasó elgondolkodik rajta, vajon hiba csúszott-e a biológia terén megbízható ismeretekkel rendelkező szerző eszköztárába? Pedig nem hibáról van itt szó, hanem általánosításról. Hóruszt egyetemes értékében a versben madárként kell felfogni, ragadozó madárként, mely kategóriába a békászó sas is tartozik. Az egyiptomi mitológiáról szóló szakirodalmat lapozgatva érdekes összefüggésekre bukkanhat az olvasó. Hórusz tulajdonképpen napisten, a figura ragadozó madár feje ezt hivatott kifejezni. Érdekes megállapításra jut azonban Lesley Jackson⁷ író és archeológus, aki szerint a napistent az ókori Egyiptomban oroszlán fejével is ábrázolták, és Horem-akhet-nek, a kelő napnak nevezték. Ez volt Hórusz oroszlánfejű változata. Az angol nyelvű szakkönyv szerzője azonban még ennél is tovább megy, és arról ír, hogy a macskákat az Új Királyság idején az egyiptomiak éppúgy a Napot megtestesítő állatnak könyvelték el, mint az oroszlánt. Ha mindezt figyelembe veszi a *Promethea* olvasója, csak ámulhat azon, micsoda mitológiai ismeretekkel rendelkezik a poéta, milyen titokzatos módon fűzi össze a madarak és macskák alakját költészetében.

Persze többnyire mégsem a nagy vagy kis formátumú ragadozó, a hóbagoly vagy a jégmadár (*Békéltető! Három dió*), hanem az énekesmadarak színes népe jelentkezik a versekben, főként a *Vasárnap* meg a *Három dió* című kötetekben. Rigók, harkályok (*Képeslap*), pintyek (*Ceruzák, Harmadik az igazi*), cinegék (*Harmadik az igazi*), fecskék (*Békéltető*) jutnak fontos szerephez a könyvlapokon, de a *Lábadozás* című versben még Bertának, a kóbor kutyának is helyet szorít a szerző, *Étrendek* című versében pedig hangyáék és pontyék életébe is betekintést nyerünk, de csak madárék után. Egyed Emese verseinek állattani, botanikai vonatkozású utalásai vagy a versben éppen fő helyen pompázó képei az idők folyamán egyre gyarapodó és pontosabbá váló biológiai ismeretekről vallanak. Nyilván a növények szerepe sem egyértelmű ezekben a már-már interdiszciplinárisnak nevezhető alkotásokban. Míg a gyermekek számára írt *Vasárnap* kötetnek olyan versét is olvashatjuk *Képeslap* címmel, mely a madarak idilli világából zökkent ki két utolsó sorával „(A kisvilágon, mint a mánus, / valaki jár.)”, addig a *Csend Júliusi ballada* című versének *Ajánlás* része már a termékeny vetés képeivel próbálja feldolgozni a szerző érzelmi állapotának rezdüléseit. A *Képeslap* tehát még csak Kányádi-módra figyelmeztet a lét mulandóságáról, az *Ajánlás*ban azonban már megbékülhet mind szerző, mind olvasó ezzel a gondolattal, és az olvasó kihámozhatja a versből, hogy a szerző ahelyett, hogy másik magyar klasszikusunk „homokos, szomorú, vizes síkjára érne”,

végül a kreatív létformát választja sorsául. Nem egyszer ez a lét elviselhetőségének egyetlen megoldása a poéta számára. A *Sarjasztó* című vers kegyetlenül elpusztított mogyoróbokra fölött nem bánkódik, hanem imádkozik érte, és a vers végén mágikus ráolvasásként mondja ki: „Sarjadj, / mogyorófám.” A növényvilág óriásai, fenyőerdők (*Táj hegedűvel/ Válogatott versek*), diófa, hársfa, gyümölcsösök (*Évforduló/ Daphne ideje*) mellett bátran csodálkoznak rá a világra a vízi liliomok (*A mikroszkóp/ Válogatott versek*), a mákvirág (*Pillangó/ Három dió*) vagy a fehér orgonák (*Bodos felé, Bodosban/ Válogatott versek*), az igazi, biológiai adatokkal gazdagított alkalmi vers azonban mégiscsak a *Hóvirág* a *Vasárnap* kötetből. A *galanthus nivalis* tudományos megnevezés strukturálisan két részre osztja a verset; a poéta előbb „gáláns kis csodának” nevezi a virágot, hogy később „hóban lakozó” erős, titokzatos lényként ismertesse őt meg az olvasóval.

Flóra és Fauna vitathatatlanul sokrétű és sokféle ábrázolásával találkozhat az olvasó, ha Egyed Emese kötetében útra kel, a természet nyomai után kutatva. Az interpretációs kísérlet eredményeinek, felismeréseinek rögzítése nem könnyű dolog, mégis két síkon halad ez a felismerés. A poéta egyrészt a tökéletes embereszmény kialakítására törekszik, ahogyan azt a *Három dió* kötet *Harmadik az igazi* verséből egészen pontosan kivehetjük. Három gyerek vetekszik ebben a versben, hárman mesélik el, kit látnak igaz barátoknak, és míg az első kettő az erőt („Az én barátom a legizmosabb”) és a csalóka retorikát („Az én barátom szépen hazudik”) tartja megbecsülendőnek, a harmadik értékítélete magáért beszél: „Az én barátom madarak barátja: / faházacskákat akaszt föl a fákra, / ott lakmároznak pintyek, cinegék... / Cserébe adják a füttyöt, zenét.” Az évek folyamán azonban egyre inkább kikristályosodik a szerző verseiből, hogy a jóra nevelés, a tökéletesség kialakítása földi világunkban nemcsak, hogy igen nehéz, hanem nem is erőltethető. A költő nevelő, oktató céllal írt szövegei az egyetemes bölcsesség útját választják, a poeta doctus szinte minden emberi, gyarló szándékáról lemond, még akkor is, ha e szándék nemes célt szolgál, amikor a *Könyvjegyek* ciklus (*Könyvjegyek*) című versében kimondja: „Nyírfára, hársra / könyvjegyet ragasztok. / Olvass, szél, olvassatok / csillagok.” Ekképpen bízza rá Egyed Emese saját alkotásait nem csupán az emberi, szabad választás szerint működő olvasóra, hanem a természet mindenkor változó, örök érvényű és örök életű energiáira is.

JEGYZETEK

¹ Tar Gabriella-Nóra: Laudatio Egyed Emese irodalomtörténész, egyetemi tanár tiszteletére. In: *Erdélyi Múzeum-Egyesület*. Online: <https://eme.ro/hir/-/tartalom/atadtak-egyed-emese-irodalomtortenesznek-egyetemi-tanarnak-a-magyar-erdemrend-lovagkeresztje-kituntetest—312469>.

² Hegedűs Imre János: Mi a vers? In: *Háromszék* független napilap. Sepsiszentgyörgy, 2022. január 21. Online: <https://www.3szek.ro/load/cikk/147283/hegedus-imre-janos:-mi-a-vers-egyed-emese-daphne-ideje-cimu-verseskoteterol>

³ Varga Melinda: A megtisztulás versei. In: *Helikon*. Kolozsvár, 2019. március 26. Online: <https://www.helikon.ro/a-megtisztulas-versei/>

⁴ Demeter Zsuzsa: Száz vers magány. In: *Bárka* online. 2011. február 3. Online: <http://barkaonline.hu/kritika/1876-egyed-emese-koenyverl>

⁵ Lásd Gökhan Ayhan: *Önmagát rajzoló világ*. In: Mesecentrum Petőfi Irodalmi Ügynökség. 2020. május 6. Online: <https://igyic.hu/konyvajanlok/onmagat-rajzolo-vilag.html>

⁶ Polgár Anikó: *Újszülött kincsek, csöndlabdára írt álmok*. In: Ujszo.com. 2019. november 21. Online: <https://uj szo.com/kultura/ujszulott-kincsek-csond-labdara-irt-almok>

⁷ Lásd Jackson, Lesley: *Sekhmet & Bastet: The Feline Powers of Egypt*. London: Avalonia. Kindle edition, 2018.